

Roman
Jurkowski

Olsztyn

Udział Piotra Stołypina w życiu teatralnym Kowna w latach 1899–1901

*Participation of Peter Stolypin in the theatrical life of Kovna in the years
1899–1901*

W latach 1889–1902 Piotr Stołypin, późniejszy premier Rosji, pełnił w guberni kowieńskiej funkcję marszałka szlachty, najpierw powiatowego kowieńskiego (1889–1899), a następnie gubernialnego (1899–1902).¹ Jeszcze jako powiatowy marszałek szlachty stanął „z urzędu” na czele kowieńskiego powiatowego komitetu Kuratorium Opieki nad Trzeźwością Ludu, rządowej instytucji powołanej w roku 1894 w całym państwie w celu „walki z nadużywaniem mocnych trunków”.² Powstanie Kuratoriów było związane ze stopniowym wprowadzaniem od roku 1894 państwowego monopolu na sprzedaż alkoholu. Kuratoria urządziły przede wszystkim herbaciarnie, tanie stołówki, tworzyły też tzw. domy ludowe, czyli budynki łączące w sobie herbaciarnie, czytelnie, pokoje noclegowe, sale wystawowe i teatralne. Jednym z najbardziej spektakularnych przedsięwzięć podjętych i zrealizowanych wówczas przez Piotra Stołypina była właśnie budowa Domu Ludowego w Kownie, rozpoczęta 4 czerwca 1899 r., a uroczystie zakończona 21 października tegoż roku.

Umieszczenie w Domu Ludowym dużej sali teatralnej ze sceną, widownią i galeriami oznaczało, że Piotr Stołypin, sam będący miłośnikiem teatru, zaplanował drugi teatr w Kownie. W latach 1899–1901 Piotr Stołypin był bardzo zaangażowany w działalność tego teatru, choć nigdy nie był jego dyrektorem czy tym bardziej szefem antrepryzy, jak błędnie za P. Krieczetowem.³ powtarza większość współczesnych badaczy zajmujących się postacią tego wybitnego polityka.⁴ Nowe materiały archiwalne i niewykorzystana

¹ Niniejszy tekst jest zmienionym fragmentem przygotowywanej do druku książki poświęconej kowieńsko-grodzieńskiemu okresowi życia i działalności Piotra Stołypina.

² *Сборник узаконений и правительственных распоряжений по казенной продаже питей, с 2 дополн. (1899–1900)*, С. Петербург 1900.

³ П.А. Кречетов, *Петр Аркадьевич Столыпин. Его жизнь и деятельность*, Рига 1919, s. 4.

⁴ Przykładowo: Г.П. Сидоровин, *Петр Аркадьевич Столыпин. Жизнь за отечество*, Москва 2007, s. 46.

dotąd prasa pozwoliły mi na pełniejsze przedstawienie roli Piotra Stołypina w życiu teatralnym Kowna w latach 1899–1901.

Wbrew zapowiedziom z okresu budowy widownia nie liczyła 1000 miejsc, a dokładnie połowę mniej, z których 270 znajdowało się na parterze, zaś 230 – na galeriach wokół sali teatralnej.⁵ Nie zmieniało to faktu, że gubernalnemu miastu Kowno przybył teatr z nowocześniejszą salą, od kwietnia 1901 r. oświetloną żarówkami elektrycznymi. Wydawać by się mogło, iż stanowić będzie konkurencję dla powstałego w 1892 r. teatru miejskiego⁶, i tak napisał cytowany już Piotr Krieczetow, lecz w rzeczywistości było całkiem inaczej – działalność obu teatrów uzupełniała się wzajemnie, trafiając do różnych kategorii widzów.

Jeszcze w trakcie budowy rozpoczęto dyskusję o obsadzie aktorskiej dla nowej sceny. Dobrze poinformowany kowieński korespondent „Северо-Западного Слова” pisał we wrześniu 1899 r., że przedstawienia powinna „dawać trupa aktorów amatorów, których niestety nie ma obecnie Kownie”.⁷ Niemal w tym samym czasie redakcja „Ковенских Губернских Ведомостей” zaapelowała do członków istniejącego, ale niedziałającego kowieńskiego kółka muzyczno-dramatycznego o zgłoszenie się do niej w celu reaktywacji, aby „wystawiać spektakle w Domu Ludowym”.⁸ Odezwy był niemal natychmiastowy, już 22 września organ prasowy urzędu gubernatora informował o odtworzeniu składu kółka, przyjęciu nowych członków.⁹ 3 października 1899 r. powołano nowe władze reaktywowanego kowieńskiego amatorskiego kółka muzyczno-dramatycznego¹⁰, ale to nie artyści amatorzy zostali wybrani przez miejski komitet Kuratorium, kierowany przez Piotra Stołypina, jako pierwsi użytkownicy sceny teatralnej w Domu Ludowym. Postawiono na zawodowców i już 15 września na pierwszym posiedzeniu utworzonego wtedy miejskiego komitetu Kuratorium zdecydowano, że „Teatr w Domu Ludowym powinien być oddany w dzierżawę prywatnej osobie”.¹¹ Na kolejnym posiedzeniu 23 września określono także ceny biletów: na parterze od 20 kopiejek do 1,25 rubla, na galerii od 5–10 kopiejek.¹² Tą prywatną osobą był antreprener W. Dawydow; zobowiązał się on do wystawienia 3 spektakli tygodniowo, do wykonania dekoracji, które pozostaną w teatrze, i do oddania komitetowi miejskiemu 20%

⁵ „Ковенские Губернские Ведомости”, Прибавление, [dalej: ПкКГВ], nr 67, 29 IX 1899.

⁶ Pomysł budowy nowego gmachu dla teatru w Kownie wyszedł w 1899 r., od gubernatora Eugeniusza Kurowskiego który przekazał władzom miejskim 8250 rubli wcześniej zebranych na nowy budynek szkoły rzemieślniczej, z poleceniem, aby w oparciu o tę sumę zbudowali nowy gmach dla teatru miejskiego. Kauno Apskrities Archyvas, Kaunas [dalej: KAA], f. И-404 (Ковенский Театральный Комитет 1899–1915), ар. 1, б. 1, к. 42, *Письмо ковенского губернатора Ковенскому Театральному Комитету*, 18 XI 1900.

⁷ Novus, *Ковна*, „Северо-Западное Слово”, nr 298, 15 IX 1899.

⁸ ПкКГВ, nr 63, 13 IX 1899.

⁹ ПкКГВ, nr 65, 22 IX 1899. Opis dziejów tego kółka powstałego 14 V 1883: ПкКГВ, nr 66, 25 IX 1899; ПкКГВ, nr 67, 29 IX 1899.

¹⁰ ПкКГВ, nr 68, 6 X 1899.

¹¹ ПкКГВ, nr 64, 18 IX 1899.

¹² ПкКГВ, nr 67, 29 IX 1899.

czystego dochodu z biletów.¹³ Jednocześnie podpisał umowę z gubernialnym Komite-tem Teatralnym na pracę w teatrze miejskim w sezonie 1899–1900. Antrepriża W. Dawydowa rozpoczęła sezon teatralny w Domu Ludowym 3 grudnia 1899 r. Jako pierwszą wystawiono sztukę *Medea*.¹⁴ Wydawało się, że nowy teatr i zawodowi artyści łatwo przyciągną licznych widzów, choć gdy tylko było można, korzystano też z przedstawień amatorskich.¹⁵ Szybko jednak okazało się, że przeliczyli się zarówno członkowie komitetu, jak i sam antreprenier. Już dwa tygodnie po otwarciu sezonu w miejscowej gazecie napisano: „Kolejnym przedstawieniem była komedia *Hiszpański szlachcic*, ale nie przyciągnęła publiczności. Pełne były tylko galerie i najtańsze miejsca”.¹⁶ Warunki umowy były zbyt rygorystyczne, ceny biletów za wysokie, a sama trupa niskiej klasy. Jak pisał kowieński korespondent petersburskiego tygodnika „Театр и искусство”: „Nieudany wybór sztuk, niedbałe odnoszenie się artystów do wykonywanych ról, niestaranne wykonywanie swoich obowiązków przez suflera doprowadziły do tego, że inteligentna publiczność szybko zniechęciła się do teatru ludowego”.¹⁷ Podobnie było z „ludem roboczym”, jak cytowany wyżej korespondent nazwał pozostałą część publiczności: „Robotnicy także niechętnie przychodzili do teatru z powodu wysokich cen biletów i bardzo późnej pory kończenia spektakli, pozbawiającej ich możliwości odpoczęcia przed ranną pracą. W rezultacie teatr świecił pustkami”.¹⁸ Antreprenier w końcu stycznia 1900 r. zażądał od komitetu miejskiego rozwiązania umowy, w dodatku okazało się, że już od połowy grudnia 1899 r. nie płacił swoim aktorom za występy w obydwu teatrach. Komitet kierowany przez Piotra Stołypina, „nie chcąc z samego początku kompromitować sprawy teatralnej”, zaproponował W. Dawydowowi subsydium w celu dotrwania do końca sezonu.¹⁹ Rychło okazało się, że na to nie wyrażają zgody sami aktorzy, oszukiwani przez antrepreniera. Napisali list do Piotra Stołypina jako przewodniczącego komitetu miejskiego Kuratorium, w którym domagali się zapłacenia zaległych pensji. Z ramienia komitetu całą sprawą zajmował się wymieniony wcześniej miejski inżynier Mikołaj Andrejew. Doszedł on do porozumienia z samymi aktorami, a raczej z tą ich częścią, która po rozpadzie trupy W. Dawydowa pozostała w Kownie i która dalej nie chciała współpracować z antreprenierem. Uzgodniono, że artyści zaakceptują

¹³ Można sądzić, że członkowie komitetu, podpisując porozumienie z W. Dawydowem, nie wiedzieli, iż w poprzednim sezonie nie dotrzymał on podobnej umowy z teatrem w Symbirsku. *Провинциональные вести „Театр и Искусство”*, nr 49, 5 XII 1899, s. 882.

¹⁴ *ПкКГВ*, nr 83, 1 XII 1899.

¹⁵ 4 XII 1899 r., czyli następnego dnia po rozpoczęciu pierwszego sezonu teatralnego w Domu Ludowym, kowieńskie amatorskie kółko muzyczno-dramatyczne przygotowało „pierwszy wieczór muzyczno-wokalno-literacki i komedię Wiktora Kryłowa *W stanie obłączenia* (*В осадном положении*). Drugi wieczór amatorski odbył się 8 XII 1899 r. *Ibidem*.

¹⁶ *ПкКГВ*, nr 87, 15 XII 1899.

¹⁷ *Провинциональная летопись. От наших корреспондентов – Ковна, „Театр и Искусство”*, nr 9, 27 II 1900, s. 195.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Отчет за 1900 г. Ковенского городского комитета попечительства о народной трезвости, (Театральные дела)*, cz. 2, *ПкКГВ*, nr 18, 14 III 1901.

obniżenie pensji o 50% i będą pracowali w teatrze w Domu Ludowym na własne ryzyko do końca sezonu.²⁰ Pensję wypłacał im komitet miejski Kuratorium i stąd wzięło się stwierdzenie Piotra Kriczetowa, że „Piotr Stołypin stał na czele teatru”.²¹ Ze swej strony komitet znacznie obniżył ceny: miejsce w pierwszym rzędzie kosztowało 1 rb., łożo po 2 i 1,5 rb., najtańsze miejsca na galerii 5 kop.²² Spektakle odbywały się tylko w piątki i niedziele, „gdyż zaobserwowano, że tylko w te dni przychodzą Żydzi (w piątki) i katolicy oraz prawosławni (w niedziele)”, przesunięto też godziny spektaklów, tak aby nie kończyły się później niż o północy.²³ Powoli publiczność zaczęła przywykać do teatru w Domu Ludowym, a pierwszy sezon, wbrew początkowym pesymistycznym prognozom, zakończono „z wypełnionymi salami”. W celu zmniejszenia kosztów utrzymania trupy teatralnej komitet miejski Kuratorium wszedł w końcu stycznia 1900 r. w porozumienie z szawelskim komitetem powiatowym i artyści „z pełnym sukcesem dali trzy przedstawienia w Szawlach, przy bardzo dobrej kasie”.²⁴ Koszty utrzymania teatru i trupy aktorskiej wyniosły w 1900 r. 1802,97 rb. Z tej sumy komitet odzyskał 392,65 rb. za spektakle w Domu Ludowym, 126,30 rb. za przedstawienia w Szawlach i 568,77 rb. za wynajmowanie sali teatralnej, a zatem deficyt wyniósł 1087,72 rb. Zmniejszył się on dodatkowo o 200 rb., „gdyż kierujący sprawą teatralną w Komitecie [Mikołaj Andrejew – R. J.] podarował komitetowi 200 rb. z własnej kieszeni”. W Komitecie uznano deficyt 887,72 rb. za sumę niewielką, bo dodatkowo teatr „posiadł komplet dekoracji”²⁵, ale według sprawozdania „najważniejszym były zakończone powodzeniem starania, aby utrzymać na twardym gruncie sprawę rosyjskiego teatru ludowego w Kownie”.²⁶

²⁰ Rozpad trupy W. Dawidowa pozbawił obsady aktorskiej także teatr miejski. Do końca sezonu, czyli do pierwszego czerwca 1900 r. dotrwało dzięki nowej antreprenerce Barbarze Iwanowej, która skompletowała częściowo nową ekipę, ale przede wszystkim „pobrała” od Komitetu Teatralnego 1000 rb. corocznej dotacji „na rosyjski teatr w Kownie”, KAA, f. II–404, ap. 1, b. 1, k. 38, *Протокол заседания Театрального Комитета 20 февраля 1900 года*. Barbara Iwanowa była sprytniejsza niż W. Dawydow, gdyż jeszcze w trakcie sezonu teatralnego poleciła wszystkim aktorom napisać oświadczenie, że „nie mają do niej żadnych pretensji finansowych”. *Ibid.*, k. 37. Według „Театра и Искусства” – „nie po raz pierwszy kierowała ona teatrem w Kownie i mieszkańcy miasta obdarzali ją sympatią”. Umiała zwrócić uwagę mieszkańców na repertuar teatru, „lubując się w wielkoformatowych afiszach, co dawało pożądane efekty”, *Провинциальная летопись. От наших корреспондентов – Ковна, „Театр и Искусство”*, nr 9, 27 II 1900, s. 195.

²¹ П. А. Кречетов, *op.cit.*, s. 4.

²² *Отчет за 1900 г. Ковенского городского комитета попечительства о народной трезвости, (Театральные дела)*, cz. 2, ПкКГВ, nr 18, 14 III 1901. Inne ceny biletów podaje korespondent „Театра и Искусства” – pierwszy rząd – 60 kopiejek. *Провинциальная летопись. От наших корреспондентов – Ковна, „Театр и Искусство”*, nr 9, 27 II 1900, s. 195.

²³ *Отчет за 1900 г. Ковенского городского...* cz. 2.

²⁴ *Провинциальная летопись. От наших корреспондентов – Ковна, „Театр и Искусство”*, nr 9, 27 II 1900, s. 195. Tygodnik poświęcony sztuce i teatrowi wymienił także najpopularniejszych aktorów, którzy „zdobyli pełną sympatię publiczności z Domu Ludowego: Klimowska, Pomorska i Murawlew”.

²⁵ Koszt dekoracji obliczono na 689,76 rb., co faktycznie zmniejszyło deficyt do 197,96 rb.

²⁶ *Отчет за 1900 г. Ковенского городского...*, cz. 2.

To ostatnie zdanie odzwierciedla cel założenia drugiego teatru w Kownie. Tak przedstawiono to we wstępie do cytowanego już wielokrotnie sprawozdania komitetu miejskiego Kuratorium za rok 1900: „Biedna część ludności, do której jest skierowany ten teatr, nie jest przyzwyczajona do mowy rosyjskiej i dlatego była ona obca temu teatrowi. Aby zatem przyciągnąć ją, warunkiem podstawowym była całkowita taniość biletów”.²⁷ Do tego dochodził łatwiejszy repertuar, a więc konkurencja z teatrem miejskim była czysto hipotetyczna. Odzwierciedlała to także nowa, zwyczajowa, ale coraz powszechniej używana nazwa teatru w Domu Ludowym. Wraz z nowym sezonem teatralnym 1900–1901 w organie prasowym gubernatora, oraz w dokumentach oficjalnych, zaczyna pojawiać się określenie „teatr ludowy”, a termin „teatr w Domu Ludowym” powoli zanika. Wynikało to z przyzwyczajenia do istniejącego od roku teatru, ale po części odnosiło się do innej kategorii widzów niż w teatrze miejskim, którzy uczęszczali na przedstawienia w Domu Ludowym.

Niemal w tym samym czasie co w Kownie powstał teatr ludowy w Wilnie założony przez wileński komitet Kuratorium Opieki nad Trzeźwością Ludową. Według wileńskiego korespondenta „Театра и Искусства”, mimo niewłaściwego doboru sztuk, konfliktów wewnątrz trupy aktorskiej, niewłaściwego zarządzania przez niekompetentnych urzędników, „[b]iedna szara masa, dla której jest on przeznaczony, biegnie do niego wielkimi tłumami i każdy widzi teatr nabity do ostateczności”.²⁸ Zdaniem tego korespondenta „robotnicy, rzemieślnicy, drobni handlarze, niemal wyłącznie Żydzi i Polacy, w większości umiejący czytać i pisać, głównie młodzież, rwą się do książki, do teatru, do wszystkiego, co może choćby trochę przybliżyć świat do trudnego życia człowieka pracy. Dlatego patrzą oni na teatr ludowy z punktu widzenia ogólnohumanistycznego, nie zaś jako czysto rusyfikacyjny”.²⁹ Tego ostatniego aspektu nie można pomijać przy przedstawianiu działalności komitetów Kuratorium na Ziemiach Zabrzanych, napiszę o tym w zakończeniu tego rozdziału, ale nie ulega też wątpliwości, że takie teatry jak ten w kowieńskim Domu Ludowym czy wileński ze swoją taniością i dostępnością trafiały w potrzeby ludności w dużych miastach, zwłaszcza tej najliczniejszej – uboższej.

W miejskim Komitecie Kuratorium w Kownie szybko wyciągnięto wnioski z problemów teatralnych w pierwszym roku działalności teatru w Domu Ludowym. Przede wszystkim postarano się, aby nie powtórzyła się sytuacja, w której główny ciężar utrzymania artystów spada na komitet miejski. A zatem ścisła współpraca, a nie rywalizacja z teatrem miejskim stanowiła podstawę działania komitetu miejskiego Kuratorium. Chodziło o to, aby głównym źródłem utrzymania ekipy teatralnej były zarobki w teatrze miejskim, a teatr ludowy był tylko elementem uzupełniającym. Piotr Stołypin jako gubernialny marszałek szlachty wiedział, że czynnikiem przyciągającym do guberni Kraju Zachodniego różnego rodzaju antreprenierów z głębi Rosji były dotacje

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ *Провинциальная летопись. От наших корреспондентов. И.П.-ий, Вильно, „Театр и Искусство”, nr 11, 12 III 1900, s. 235.*

²⁹ *Ibidem*.

na „utrzymanie teatru rosyjskiego” w tych guberniach, corocznie wypłacane osobom, z którymi gubernialne komitety teatralne podpisały umowy na wystawianie sztuk w konkretnym sezonie teatralnym.³⁰ Dobrym szefom zespołów teatralnych pozwalało to na odpowiednią manipulację cenami biletów lub na przedstawienia, np. w teatrze ludowym, za niższe stawki płacone aktorom. I na to liczył komitet miejski Kuratorium kierowany przez Piotra Stołypina, który dodatkowo nauczony poprzednim doświadczeniem, w nowej umowie na połowę sezonu 1900–1901 utrzymał zasadę tylko dwóch spektakli w tygodniu. Antreprenerem, który podpisał umowę z gubernialnym Komitetem Teatralnym (teatr miejski) i miejskim komitetem Kuratorium (teatr w Domu Ludowym) była wymieniona już wcześniej Barbara Iwanowa; niestety nie zamierzała prowadzić żadnego z tych teatrów, ale chciała zarobić na obydwu. Otóż podpisując umowy o prowadzenie teatrów, nie poinformowała komitetów, że jednocześnie prowadzi rozmowy o odsprzedaż koncesji innej osobie. Był nią Iwan Arkanow, który kupił od Barbary Iwanowej prawo do pracy w obydwu teatrach za 1000 rb., czyli poszła na to cała roczna dotacja z Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.³¹ Antreprener Iwan Arkanow, na mocy umowy z komitetem miejskim Kuratorium, miał „dokończyć

³⁰ Sam pomysł dotowania „rosyjskiego teatru w guberniach litewskich” wyszedł od Michała Murawiewa, który w 1864 r. stworzył w Wilnie „Dyrekcję teatralną” z budżetem ponad 9000 rb. rocznie (6000 rb. ze skarbu państwa, czyli faktycznie z kontrybucji nałożonej na polskich ziemian, 3000 rb. od miasta Wilna i 10% od wszelkich innych imprez artystycznych i koncertów), która miała za cel „dawać władzom pełną gwarancję prawomyślności teatru, społeczeństwu zapewniać wysoką jakość artystyczną, a sprawie teatralnej zapewniać potrzebne środki materialne”, Р-ичъ, *Вильна*, „Театр и Искусство”, nr 49, 3 XII 1900, s. 902–903. Wileńską Dyrekcję teatralną zlikwidowano w 1875 r., a następnie reaktywowano w 1900 r. Jednocześnie po 1875 r. w budżecie Ministerstwa Spraw Wewnętrznych zagwarantowano coroczne subsydia dla „rosyjskich teatrów w guberniach zachodnich”. Gubernia kowieńska każdego roku otrzymywała od urzędu generała-gubernatora wileńskiego, kowieńskiego i grodzieńskiego 1000 rb. „na podtrzymanie w bieżącym roku rosyjskiej sceny w Kownie”. Procedura przyznawania pieniędzy była następująca: kowieński Komitet Teatralny wnioskował o środki do gubernatora kowieńskiego, ten do generała-gubernatora w Wilnie. Decyzję o przyznaniu pieniędzy konkretnemu antreprenerowi podejmował kowieński gubernialny Komitet Teatralny po otrzymaniu i pozytywnym rozpatrzeniu prośby antreprenera. Gubernialny Komitet Teatralny wykonywał też funkcje cenzorskie, dbał o to, aby wystawiane sztuki posiadały zezwolenie Komitetu Cenzury. Do 1907 r. dotacja przychodziła jednorazowo w całej kwocie, od 1907 do 1910 r. wypłacano ją w ratach po 80 rb. miesięcznie, zaś w latach 1910–1914 wrócono do wypłaty jednorazowej, КАА, ф. II–404, ар. 1, б. 1, к. 6, *Протокол заседания Театрального Комитета 26 февраля 1899 года*, л. 92, *Протокол заседания Театрального Комитета 23 ноября 1902 года*. O dziejach teatrów w Grodnie i Wilnie w latach 1861–1864 pisze Z. Jędrychowski w cennej monografii *Teatra grodzieńskie 1784–1864*, Warszawa 2012, s. 339–364.

³¹ Sprawę opisał kowieński korespondent „Театра и Искусства”. Według niego Barbara Iwanowa początkowo domagała się „1800 rubli odstępnego, ale potem sumitowała się i zgodziła na 1000 rubli”. Iwan Arkanow musiał zatem zapłacić 1200 rb. dzierżawcy teatru i 1000 Barbarze Iwanowej. Autor korespondencji podsumował tę sytuację w następujących słowach: „W naszym mieście dokonano handlu z teatrami [...] I tak nasze subsydium zostało przeznaczone na poprawę stanu finansów pani Iwanowej. Smutny to fakt z życia naszego miasta”, Н. М.-въ, *Ковно*, „Театр и Искусство”, nr 43, 22 X 1900, s. 573.

dekoracje i oddawać komitetowi 20% czystego zysku ze spektakli, ale nie mniej niż 12 rubli, jeśli te 20% będzie mniejsze od tej sumy”.³² W umowie z teatrem miejskim zobowiązał się do wystawiania obok sztuk znanych „także wiele sensacyjnych nowinek – farsy mające powodzenie na scenach w Petersburgu oraz w moskiewskim Teatrze »Farsa«”.³³ Trupa przyjechała do Kowna 10 września, cztery dni później rozpoczęła próby. Dodatkowym elementem przyciągającym widzów było zatrudnienie orkiestry 110. Kamieńskiego Pułku Piechoty (stacjonującego w twierdzy Kowno) jako orkiestry teatralnej. Poprzednia, jak pisał reporter z Kowna, „była poniżej wszelkiej dopuszczalnej krytyki”.

Z początkiem pracy trupy Iwana Arkanowa w Kownie związany jest drobny incydent, pokazujący stosunek duchowieństwa prawosławnego do aktorów teatralnych i samego teatru. Na kilka dni przed otwarciem sezonu w teatrze miejskim, 24 września, antreprenier zaprosił do teatru artystów i innych gości w celu „pobłogosławienia teatru i artystów przez duchownych”, ale jak pisze kowieński korespondent petersburskiego tygodnika „Театр и искусство”, „nikt z zaproszonych popów nie przybył pod najrozsądniejszymi pretekstami”. Duchowni prawosławni, niepomijający żadnej okazji, aby w wielonarodowym Kownie pokazać obecność i państwową rolę religii prawosławnej, tym razem zbojkotowali otwarcie sezonu teatralnego w rosyjskiej instytucji kulturalnej.

Drugi sezon w teatrze ludowym rozpoczęto 27 października 1900 r. wystawieniem sztuki *Каширская старина*.³⁴ Spektakle w Domu Ludowym odbywały się regularnie do połowy sezonu, czyli do końca okresu, który obejmowała umowa antreprenera Iwana Arkanowa z gubernialnym Komitetem Teatralnym. W następnych latach i kolejnych sezonach teatralnych bywało bardzo różnie. Po Iwanie Arkanowie przyszedł niejaki Strielski, który jak wynika z dokumentów gubernialnego Komitetu Teatralnego, „wcale nie płacił aktorom i komitet musiał zaspokoić ich żądania z własnych środków, w wysokości 250 rubli”.³⁵ Niewiele lepszy okazał się antreprenier Borysow, zatrudniony po zerwaniu umowy z poprzednikiem. Jego zespół „grał początkowo w teatrze miejskim, a potem w domu ludowym”, ale jego kierownik „okazał się niewypłacalny w zarobkach należnych aktorom, wskutek czego trupa znalazła się w materialnym położeniu bez wyjścia”.³⁶ I oni otrzymali 360 rb. z dotacji ministerialnej, a „policmajster kowieński miał dopilnować sprawiedliwego podziału pieniędzy”. Od sezonu 1901–1902 zarówno

³² *Отчет за 1900 г. Ковенского городского комитета попечительства о народной трезвости, (Театральные дела)*, cz. 2, ПкКГВ, nr 18, 14 III 1901.

³³ *Провинциональная летопись. От наших корреспондентов*. Н. М-въ, Ковна, „Театр и Искусство”, nr 38, 17 IX 1900, s. 675.

³⁴ Н. Мих-въ, Ковно, „Театр и Искусство”, nr 47, 19 XI 1900, s. 720. W teatrze miejskim uroczyste otwarcie sezonu nastąpiło 27 IX 1900 r.

³⁵ КАА, ф. І-404, ар. 1, б. 1, к. 61, *Протокол заседания Театрального Комитета 26 мая 1901 года*.

³⁶ *Ibid.*, к. 76, *Протокол заседания Театрального Комитета 11 января 1902 года*; к. 79. List aktorów do Komitetu Teatralnego informujący, iż Borysow nie zapłacił im za 24 dni od 15 XII 1901 do 9 I 1902 r.

komitet miejski Kuratorium, jak i Komitet Teatralny podpisywali umowy tylko na pół sezonu, zazwyczaj, gdy antreprzyza okazała się niezłej klasy, a jej kierownik – uczciwy, umowę przedłużano, z tym jednak, że drugą połowę sezonu trupa grała w teatrze ludowym lub odwrotnie. Tak było np. z zespołem O. Susłowa w pierwszej części sezonu 1901–1902. Zdaniem kowieńskiego Komitetu Teatralnego „występy [tej trupy] w teatrze kowieńskiego Domu Ludowego przyciągały bardzo liczną publiczność, ujętą rzetelnym i sumiennym wykonywaniem rosyjskich i małorosyjskich przedstawień”.³⁷ Gdy już Piotra Stołypina nie było w Kownie, w obydwu teatrach występowało „towarzystwo artystów, wraz z chórem i orkiestrą”, kierowane przez antreprenera Mitrofana Jaroszenko, które okazało się najlepszą grupą teatralną występującą w Kownie w badanym okresie. Tak pisano o ich występach w teatrze w Domu Ludowym w protokole z posiedzenia gubernialnego Komitetu Teatralnego w dniu 23 listopada 1902 roku: „Konsekwentnie trzymała się repertuaru odpowiadającego zapotrzebowaniu teatru ludowego i noszącego charakter moralno-wychowawczy”.³⁸ Dzięki temu artyści zdobyli dużą publiczność, co pozwoliło im tak zniżyć ceny, aby „stały się dostępne dla wszystkich”. Z inicjatywy Mitrofana Jaroszenko wprowadzono też „spektakle poranne dla uczniów po okazjonalnie obniżonych cenach biletów, wystawiano wówczas wybrane poważne sztuki, wymagające dodatkowych kosztów”.³⁹

Olga i Piotr Stołypinowie lubili chodzić do teatru. Widać to nie tylko z lakonicznych zapisów Marii Bock, ale także z korespondencji obojga małżonków, w której Piotr wspomina żonie o obejrzanych spektaklach teatralnych.⁴⁰ Zimą regularnie chodzili do teatru w Domu Ludowym, gdzie posiadali własną łóżę. Rzadziej uczęszczali do teatru miejskiego, choć „prawie zawsze bywali w teatrze miejskim na występach przejeżdżających przez Kowno znakomitości”.⁴¹ Ale oczywiście to nie upodobanie do teatru u Piotra Stołypina zadecydowało o zbudowaniu dużej sali teatralnej w Domu Ludowym. W epoce przed rozpowszechnieniem kina, w warunkach istnienia dużej liczby analfabetów, to właśnie teatr był najszerszą formą kontaktu mieszkańca miasta i jego najbliższych okolic z literaturą i sztuką. I już choćby tylko z tego powodu teatr w nowo wybu-

³⁷ *Ibid.*, k. 85, *Протокол заседания Ковенского Театрального Комитета 28 февраля 1902 года*. Na tymże posiedzeniu Komitetu Teatralnego zdecydowano o wypłacie O. Susłowowi 500 rb. z dotacji ministerialnej.

³⁸ *Ibid.*, k. 92, *Журнал заседания Ковенского Театрального Комитета 23 ноября 1902 года*.

³⁹ *Ibidem*. To ostatnie zdanie miało uzasadniać przydzielenie trupie Mitrofana Jaroszenko 500 rb. z dotacji ministerialnej.

⁴⁰ Na przykład w liście napisanym w Saratowie, datowanym na 17 X 1903 r., uznał sztukę *Развод Леонтьева* za „nieprzyzwoitą”, П. А. Столыпин, *Переписка*, Москва 2004, s. 184.

⁴¹ М. Вок, *Воспоминания о моем отце П. А. Столыпине* [w:] *Российские судьбы. Жизнеописание, факты и гипотезы, портреты и документы в 30 книгах*. Издатель К. В. Крепов, Москва 1998, s. 20. Według najmłodszej córki Piotra Stołypina wielcy artyści, „nigdy nieprzyjeżdżający do małych miast w centralnej Rosji”, trafiali do Kowna, gdyż „leżało ono na drodze z Berlina do Petersburga i Moskwy” i dlatego „zdarzały się spektakle galowe, kiedy sala była przepełniona. Dla nas były to ważne wydarzenia”, А. Столыпина, *Человек последнего царя. Столыпин. Воспоминания*, [w:] П. А. Столыпин в воспоминаниях дочерей, Москва 2003, s. 13–14.

dowanym budynku użyteczności publicznej był czymś całkowicie naturalnym. O tym, że teatr w Domu Ludowym przeznaczono dla specyficznego odbiorcy, już pisałem, w tym miejscu należy powiedzieć, że byłoby dziwne, gdyby Piotr Stołyppin jako przewodniczący miejskiego komitetu Kuratorium Opieki nad Trzeźwością Ludu – takiego teatru nie założył. Bo sprzyjały mu wszystkie okoliczności, z których najważniejsze były dwie. Nowy gmach, którego wnętrze można było dowolnie projektować, czyli nie krępować się koniecznością dostosowywania się do jakiegoś istniejącego już stanu wyjściowego. I czynnik najważniejszy, bezpieczeństwo finansowe w postaci gwarantowanej, corocznej dotacji ze skarbu państwa na działalność komitetu miejskiego Kuratorium. Dla teatru takiego typu, w którym podstawowym warunkiem frekwencji na widowni była cena biletów, a nie wysoki poziom aktorstwa i inscenizacji – dotacja była niezbędna do dalszego istnienia. Rozumiał to doskonale ówczesny marszałek gubernialny i bez wahania wydawał państwowe pieniądze tam, gdzie była tego potrzeba. Natomiast różnica między nim a innymi przewodniczącymi komitetów Kuratorium w wielu miastach i guberniach, którym także podlegały różne instytucje przez nich stworzone, polegała na tym, że Piotr Stołyppin, korzystając z dotacji, bardzo starał się, aby pieniądze te dobrze wykorzystać, a najlepiej zaoszczędzić i wydać na kolejny, nowy cel społeczny. I dlatego po aferze z W. Dawydowem powołano cały zespół naprawczy z Mikołajem Andrejewem na czele, który zrobił wszystko, aby zmniejszyć powstały deficyt i udało mu się to w znacznym stopniu. W tym samym czasie teatr ludowy w Wilnie, założony przez tamtejszy komitet Kuratorium, który rozpoczął działalność z opisywanymi wyżej sukcesami, po kilku miesiącach przestał funkcjonować z wielu powodów, spośród nich najważniejszy był „deficyt liczony w setkach rubli, wydawanych bez potrzeby: artystkom wynajmowano karety, ofiarowywano bukiety kwiatów, omal że nie kupowano im strojów za pieniądze dyrekcji”.⁴² Teatry w prowincjonalnych miastach gubernialnych zazwyczaj były deficytowe, problemem była wysokość tych deficytów. Wspominany wielokrotnie teatr miejski w Kownie, mimo dotacji, w jednym tylko sezonie teatralnym 1899–1900 przyniósł 4457,63 rb. deficytu⁴³, wobec których realny deficyt 197,96 rb. w tym samym czasie w teatrze w Domu Ludowym był niemal symboliczny.⁴⁴

⁴² *Провинциональная летопись. От наших корреспондентов*. И. П.-ий, Вильно, „Театр и Искусство”, nr 11, 12 III 1900, s. 235. W innej korespondencji z Wilna uznano, że przyczyną zaprzestania działalności teatru ludowego było oddanie jego dyrekcji w „ręce ludzi bardzo szanowanych, ale bardzo mało rozumiejących istotę sprawy teatralnej [...] podejmujących decyzje między jednym a drugim rozdaniem winta”, *Провинциональная летопись*. Эмде, Вильна, „Театр и Искусство”, nr 33, 13 VIII 1900, s. 589.

⁴³ *Провинциональная летопись*. Н. М-въ, Ковно, „Театр и Искусство”, nr 27, 2 VII 1900, s. 494. Tam pełne sprawozdanie z działalności teatru w tym okresie.

⁴⁴ Deficyty były problemem nie tylko teatrów miejskich czy ludowych zakładanych przez komitety Kuratoriów – np. teatr ludowy w Penzie, prowadzony przez „koło dramatyczne, mimo wystawienia w sezonie 1899–1900 aż 52 płatnych spektakli”, odnotował deficyt w wysokości 759 rb., *Народный театр в Пензе*, „Театр и Искусство”, nr 30, 23 VII 1900, s. 536.

Summary

At the close the nineteenth century in the provincial city of Kovna there were two Russian theatres: the city theatre and the theatre in the Community Centre. The latter was subordinate to the theatre municipal committee of the Board of Trustees for People's sobriety and therefore it was under the care of Peter Stolypin, who, at the time, served as a chairman of that committee. After the initial difficulties (in 1899) with the corps of actors, the theatre in the Community Centre developed a broad activity. Its repertoire and ticket prices were addressed to the indigent audience, which meant that it was not competitive with the municipal theatre. Contrary to what some historians have written, Peter Stolypin, the then marshal of the nobility of Kovna province, was not the director of the theatre or the theatre enterprise. But his role in the organization of the theatre in the Community Centre was significant.